

A Study on the Impact of the Arbaeen Pilgrimage on the Soft Power Strategy of the Islamic Republic of Iran in Iraq

Seyed Abbas Alavi¹

Mansour Lashani²

Mohammad Mahdi Akhoondi³

Abstract

This research aims to examine the impact of the Arbaeen pilgrimage on strengthening the soft power strategy of the Islamic Republic of Iran in Iraq. The study employs a descriptive-analytical method, and the required data has been collected through library resources, including books, academic articles, reports, media, and statistical data. First, the concept of soft power and its components within the foreign policy of the Islamic Republic of Iran is explained. Then, the role of the Arbaeen pilgrimage in enhancing these components is analyzed. As a religious-cultural ritual, the Arbaeen pilgrimage holds significant potential for fostering Islamic unity, reinforcing religious identity, and increasing cultural resilience against the enemies' soft warfare. According to the findings, this massive event has played a vital role in recent years in promoting the components of Iran's soft power, such as the spirit of resistance, religiosity, pursuit of justice, anti-arrogance stance, and the dissemination of Islamic Revolutionary values. Ultimately, the Arbaeen pilgrimage can be seen as a tangible and strategic manifestation of Iran's soft power in its engagement with regional nations, particularly Iraq, contributing to the formation of deep cultural and religious solidarity among Muslims and enhancing Iran's position in regional dynamics.

Keywords: Soft Power, Islamic Republic of Iran, Arbaeen Pilgrimage, Cultural Diplomacy.

-
1. Ph.D Student in Strategic Management, National Defense University, Tehran, Iran.
 2. Ph.D Student in International Relations, Faculty of Political Science and International Relations, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
 3. Ph.D Student in Political Sociology, Faculty of Theology, Law and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author).
mm.akhoondi@sbiau.ac.ir

Mesopotamian Political Studies, 2024, Vol. 3, Issue 3, pp. 301-326.

Received: 26 April 2025, **Accepted:** 20 May 2025

Doi: 10.22126/mps.2025.12058.1056

Copyright © The Authors
Publisher: Razi University.

Extended Abstract

1. Introduction

The Islamic Republic of Iran has increasingly utilized soft power strategies in the post-war era to strengthen its influence in the Middle East, particularly in Iraq. One of the most significant religious and cultural phenomena that supports Iran's soft power projection is the annual Arbaeen pilgrimage. This massive transnational religious event brings together millions of participants from around the world, primarily Shi'a Muslims, and serves as a platform for promoting Islamic unity, cultural cohesion, and resistance identity. In the face of geopolitical rivalries, proxy wars, and ideological challenges in West Asia, the Arbaeen pilgrimage emerges not only as a spiritual practice but also as a symbolic tool for Iran's regional engagement and soft power diplomacy.

This study investigates the role of the Arbaeen pilgrimage in enhancing the soft power of the Islamic Republic of Iran in Iraq, exploring how religious identity, cultural solidarity, and public diplomacy converge to shape Iran's strategic image and influence.

2. Theoretical framework

This research is grounded in Joseph Nye's theory of soft power, which emphasizes the ability of a country to influence others through attraction and cultural appeal rather than coercion. Nye identifies three core sources of soft power: culture, political values, and foreign policies perceived as legitimate and moral.

In this study, Arbaeen is analyzed through these dimensions:

- Cultural: Arbaeen serves as a vibrant symbol of Shi'a Islamic culture, resistance, and sacrifice.
- Political values: The messages of justice, anti-arrogance, and resistance resonate with Iran's ideological foundations.
- Public diplomacy: Iran's logistical support, media coverage, and religious outreach during Arbaeen reflect a structured effort to project a favorable image regionally and internationally.

A three-level framework is applied:

1. National Level: Arbaeen consolidates internal unity and reinforces the legitimacy of the Iranian regime.
2. Regional Level: It strengthens Iran's cultural ties with Iraq and other Shi'a-majority communities.
3. International Level: Through media and outreach, it portrays Iran as a moral, spiritual, and humanitarian actor.

3. Methodology

This is a descriptive-analytical study based on qualitative data gathered from library resources, academic publications, policy reports, and media analysis. The research also draws on field observations and interviews related to Arbaeen processions, public diplomacy activities, and Iran-Iraq religious exchanges.

The study categorizes Iran's soft power applications through Arbaeen across national, regional, and global levels, assessing both opportunities and threats. Furthermore, it analyzes how Iran's use of cultural and religious tools in Arbaeen

contributes to long-term strategic influence in Iraq.

4. Discussion

The findings show that the Arbäeen pilgrimage has:

- Enhanced Iran's cultural identity and national cohesion through high domestic participation and mobilization of state and non-state actors.
- Created a regional soft power platform by fostering Shi'a solidarity and improving Iran-Iraq religious diplomacy.
- Contributed to international public diplomacy by disseminating messages of peace, spirituality, and resistance through multilingual media campaigns.

Opportunities include:

- Shared religious heritage and Shi'a demographics in Iraq;
- Deep cultural ties and historical bonds between Iran and Iraq;
- Iran's humanitarian assistance and reconstruction efforts in post-Saddam Iraq;
- Mobilization through religious tourism and grassroots networks like Mawkebs.

Challenges include:

- Media misrepresentation and perception of Iran's motives as sectarian or ideological;
- Competition with Western and Arab soft power;
- Sunni mistrust, pan-Arab nationalism, and Salafist opposition;
- Institutional fragmentation and lack of long-term cultural diplomacy strategies.

5. Conclusion and Suggestions

The Arbäeen pilgrimage has emerged as a strategic soft power instrument for Iran, with substantial impact at the cultural, ideological, and diplomatic levels. It serves to:

- Reinforce Iran's religious identity and domestic legitimacy;
- Deepen ties with Iraq and the Shi'a world;
- Enhance Iran's global image as a spiritual and humanitarian actor.

To maximize these potentials, the study proposes:

1. Development of a comprehensive strategic plan for Arbäeen diplomacy;
2. Creation of permanent cultural institutions in Iraq;
3. Expansion of academic and media collaborations on Arbäeen themes;
4. Targeted public diplomacy campaigns to engage broader Muslim and non-Muslim audiences;
5. Integration of Arbäeen into Iran's official soft power policy framework.

Ultimately, institutionalizing Arbäeen as a pillar of soft power policy can bolster Iran's cultural resilience, expand its influence, and foster a regional narrative centered on justice, unity, and resistance to oppression.

مطالعه تأثیر راهپیمایی اربعین بر استراتژی قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در عراق

سید عباس علوی^۱

منصور لشنی^۲

محمد مهدی آخوندی^۳

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی تأثیر پیاده‌روی اربعین بر تقویت استراتژی قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در عراق انجام شده است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است و اطلاعات مورد نیاز از طریق منابع کتابخانه‌ای شامل کتاب‌ها و مقالات علمی گردآوری شده است. در ابتدا مفهوم قدرت نرم و مؤلفه‌های آن در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بررسی و سپس نقش پیاده‌روی اربعین در ارتقای این مؤلفه‌ها تحلیل شده است. پیاده‌روی اربعین به عنوان مناسک مذهبی-فرهنگی، ظرفیت بالایی در ایجاد وحدت امت اسلامی، تقویت هویت دینی و افزایش تاب‌آوری فرهنگی در برابر جنگ نرم دشمنان دارد. این مراسم به دلیل حضور گسترده زائران از کشورهای مختلف، به پدیده‌ای فراملی تبدیل شده که تأثیرات عمیقی بر روابط فرهنگی و اجتماعی میان ملت‌های منطقه، به ویژه ایران و عراق، برجای گذاشته است. بر اساس یافته‌های تحقیق، این رویداد عظیم در سال‌های اخیر نقش مؤثری در ترویج مؤلفه‌های قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران نظیر روحیه مقاومت، دینداری، عدالت‌خواهی، استکبارستیزی و صدور ارزش‌های انقلاب اسلامی ایفا کرده است. همچنین، این مناسک مذهبی به عنوان یک ابزار دیپلماسی عمومی، ظرفیت بسیاری در تقویت ارتباطات میان ملت‌های مسلمان و ایجاد همبستگی فرهنگی دارد. راهپیمایی اربعین به دلیل ماهیت معنوی و اجتماعی، توانسته است جایگاه جمهوری اسلامی ایران را در معادلات منطقه‌ای بهبود ببخشد و تصویری مثبت از نقش ایران در تعاملات منطقه‌ای ارائه دهد. در نهایت، این مراسم را می‌توان تجلی عینی و راهبردی از قدرت نرم ایران دانست که نه تنها به تقویت هویت دینی و فرهنگی مسلمانان کمک کرده، بلکه در شکل‌گیری همبستگی عمیق میان ملت‌های منطقه و مقابله با تهدیدات فرهنگی و رسانه‌ای دشمنان نیز نقشی مؤثر داشته است.

واژه‌های کلیدی: قدرت نرم، جمهوری اسلامی ایران، پیاده‌روی اربعین، دیپلماسی فرهنگی.

۱. دانشجوی دکتری تخصصی مدیریت راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.
۲. دانشجوی دکتری تخصصی روابط بین‌الملل، دانشکده علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۳. دانشجوی دکتری تخصصی جامعه‌شناسی سیاسی، دانشکده الهیات، حقوق و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

mm.akhoondi@srbiau.ac.ir

مطالعات سیاسی بین‌المللی، ۱۴۰۳، دوره سوم، شماره سوم، ۳۰۱-۳۲۶.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۳۰

Doi: 10.22126/mps.2025.12058.1056

ناشر: دانشگاه رازی

© نویسندگان.

۱. مقدمه

انقلاب اسلامی ایران به عنوان یک رخداد تاریخی و اجتماعی بی نظیر، نه تنها نظم دوقطبی حاکم بر نظام بین الملل را به چالش کشید، بلکه الگویی الهام بخش برای جنبش های عدالت طلب و ضدسلطه در سطح منطقه و جهان ارائه کرد. این انقلاب با شعار «نه شرقی، نه غربی» تلاش کرد تا گفتمانی نوین مبتنی بر استقلال، مقاومت و عدالت را در عرصه بین المللی مطرح کند. در سال های پس از جنگ تحمیلی و تثبیت جایگاه ایران به عنوان یک قدرت منطقه ای، جمهوری اسلامی به طور فزاینده ای از ظرفیت های قدرت نرم برای تقویت نفوذ فرهنگی، سیاسی و اجتماعی خود بهره گرفته است. یکی از برجسته ترین جلوه های این رویکرد راهپیمایی عظیم اربعین حسینی است که طی سال های اخیر به پدیده ای بین المللی و چندوجهی تبدیل شده است.

راهپیمایی اربعین به عنوان بزرگ ترین تجمع مذهبی جهان، میلیون ها نفر از کشورهای مختلف را گرد هم می آورد و فرصتی بی نظیر برای تعامل فرهنگی، تقویت هویت مشترک و انسجام اجتماعی میان ملت ها فراهم می کند. این مراسم، علاوه بر ابعاد مذهبی، ظرفیت های گسترده ای برای بازنمایی گفتمان مقاومت و ارائه چهره ای تمدنی از جمهوری اسلامی ایران دارد. حضور گسترده مسلمانان، به ویژه شیعیان، و حتی پیروان ادیان دیگر نشان دهنده تأثیرات فراملی این مراسم در ایجاد پیوندهای اجتماعی و فرهنگی است. این حرکت، در تقابل با گفتمان سلطه گر بین المللی، به ابزاری مؤثر برای بازتاب ارزش های انقلاب اسلامی و تقویت جایگاه ایران در منطقه تبدیل شده است. همچنین به ویژه به عنوان یک نماد همبستگی فراملی، بستری برای تقویت تعاملات میان فرهنگی و مذهبی میان ملت ها فراهم کرده که در شرایط فعلی منطقه ای، به تقویت سرمایه اجتماعی در میان کشورهای هم پیمان ایران کمک شایانی می کند.

در شرایط حساس منطقه غرب آسیا که دستخوش تنش ها، درگیری های نظامی و جنگ های نیابتی است، اهمیت ابزارهای قدرت نرم در کاهش تنش ها و تقویت پیوندهای اجتماعی بیش از پیش نمایان شده است. راهپیمایی اربعین به عنوان یکی از مهم ترین مناسک مذهبی مشترک میان ایران و عراق، فرصت های بی نظیری برای تثبیت سرمایه اجتماعی، تقویت تعاملات میان فرهنگی و تعمیق نفوذ فرهنگی ایران فراهم کرده است. اشتراکات مذهبی، جمعیت اکثریت شیعه در عراق و سنت های مشترک میان دو کشور زمینه ای مناسب برای توسعه قدرت نرم ایران در این کشور ایجاد کرده است. این مراسم، علاوه بر تقویت همبستگی دینی و فرهنگی، به ارتقای منزلت منطقه ای

جمهوری اسلامی ایران و تحقق اهداف ژئوپلیتیکی آن نیز کمک کرده است. حضور گسترده مردم ایران و عراق در این آیین نشان‌دهنده ظرفیت‌های بی‌نظیر این حرکت در تحقق اهداف فرهنگی، مذهبی و حتی سیاسی است.

با وجود اهمیت راهپیمایی اربعین در عرصه قدرت نرم و نقش آن در بازتاب گفتمان انقلاب اسلامی، پژوهش‌های جامع و سیستماتیک کمتری به بررسی ابعاد مختلف این پدیده پرداخته‌اند. پرسش اصلی این است که راهپیمایی اربعین چگونه می‌تواند به‌عنوان ابزاری مؤثر در تقویت قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران و مقابله با پروژه‌های جنگ نرم دشمنان عمل کند. در این پژوهش تلاش شده تا ضمن تحلیل ابعاد اجتماعی، فرهنگی و رسانه‌ای راهپیمایی اربعین، تأثیر آن بر جایگاه منطقه‌ای ایران از منظر قدرت نرم بررسی شود.

اهداف این تحقیق شامل ارائه یک الگوی نظری برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های راهپیمایی اربعین، تحلیل بُرد رسانه‌ای این مراسم و شناسایی راهبردهای مؤثر برای تقویت جایگاه ایران در خاورمیانه است. همچنین، بررسی رابطه میان این آیین مذهبی و انسجام امت اسلامی در بستر تعاملات فرهنگی و مذهبی بخش دیگری از مسیر این پژوهش را تشکیل می‌دهد. یافته‌های این مطالعه می‌تواند مبنای تصمیم‌سازی سیاست‌گذاران فرهنگی و نهادهای دیپلماسی عمومی قرار گیرد تا از ظرفیت‌های این مراسم برای پیشبرد اهداف منطقه‌ای و بین‌المللی ایران استفاده کنند.

۲. پیشینه پژوهش

بررسی منابع داخلی نشان می‌دهد که تا کنون پژوهش مستقیمی پیرامون نقش پیاده‌روی اربعین در تقویت قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران انجام نشده است. تنها یک پایان‌نامه با عنوان نقش راهپیمایی اربعین در عراق بر امنیت نظامی جمهوری اسلامی ایران (تقی‌زاده اقدم، ۱۴۰۰) به تحلیل امنیت سخت اختصاص یافته که از منظر نظامی به موضوع پرداخته است و تفاوت ماهوی با هدف تحقیق حاضر دارد. در واقع، خلأ پژوهشی در زمینه بررسی کارکردهای نرم این آیین در تأمین منافع استراتژیک ایران در عراق، موجب طرح مسئله فعلی شده است.

از مهم‌ترین مطالعات مرتبط می‌توان به مقاله «الگوهای قدرت نرم در خاورمیانه» (قنبرلو، ۱۳۹۰) اشاره کرد که طی آن الگوها و سازوکارهای به‌کاررفته توسط کشورهای مختلف از جمله ایران بررسی شده است. نویسنده این پژوهش ایران را به‌عنوان یکی از بازیگران اصلی قدرت نرم در منطقه معرفی کرده است، هرچند به ظرفیت‌های خاص راهپیمایی اربعین اشاره‌ای نکرده است.

صادقی و عسگرخانی (۱۳۹۰) در «بررسی عملکرد قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در عراق جدید» نشان داده‌اند که مؤلفه‌های مذهبی- فرهنگی، به‌ویژه مناسبت‌های مشترکی مانند اربعین، از مهم‌ترین منابع قدرت نرم ایران در عراق محسوب می‌شود. در این پژوهش بیان شده که اربعین یکی از منابع کلیدی نفوذ فرهنگی ایران در عراق است، اما تحلیل عمیقی از کارکردهای این مناسبت ارائه نشده است.

حسینی و مبینی (۱۳۹۲) در مقاله «تأثیرات منطقه‌ای و بین‌المللی قدرت نرم انقلاب اسلامی» با ارائه مدلی یکپارچه، نقش محوری مؤلفه‌های قدرت نرم را در بازتوزیع روابط قدرت در سطح بین‌المللی بررسی کرده‌اند. اگرچه در این پژوهش به جایگاه مناسبت‌های مذهبی اشاره شده، اما تحلیل مستقیمی از راهپیمایی اربعین ارائه نشده است.

رفیع و نیک‌روش (۱۳۹۲) نیز در «دیپلماسی عمومی و قدرت نرم با تأکید بر قدرت نرم ایران در عراق» ابزارهایی مانند توریسم مذهبی، نمایشگاه‌های فرهنگی و دیپلماسی نخبگان را به‌عنوان منابع کلیدی نفوذ فرهنگی معرفی کرده‌اند، اما به راهپیمایی اربعین به‌عنوان یک ابزار راهبردی قدرت نرم توجه نکرده‌اند.

همایون و بُد (۱۳۹۵) در مقاله «تبیین ابعاد سفر معنوی اربعین؛ ابررویداد گردشگری مذهبی» به ابعاد معنوی سفر زائران پرداخته‌اند و این رویداد را به‌عنوان یک پدیده گردشگری مذهبی با تأثیرات منطقه‌ای و جهانی معرفی کرده‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که راهپیمایی اربعین می‌تواند پیوندهای فرهنگی و مذهبی میان زائران کشورهای مختلف را تقویت کند.

بُد (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «فهم تجربه زیسته زائران در پیاده‌روی اربعین سال ۱۳۹۵ (بسترها و زمینه‌های شکل‌گیری ابررویداد اربعین)»، زمینه‌های شکل‌گیری این ابررویداد را از منظر اجتماعی و معنوی تحلیل کرده است. این پژوهش بر نقش اجتماعی و معنوی این رویداد در تقویت دیپلماسی عمومی تأکید دارد.

پورامینی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «دیپلماسی زیارت و نقش آن در تقویت همبستگی و همگرایی جهان اسلام» نقش زیارت اماکن مقدس از جمله عتبات مقدس شیعیان را در تقویت همبستگی و همگرایی جهان اسلام بررسی کرده است. این پژوهش نشان می‌دهد که زیارت می‌تواند به ایجاد ارتباطات معنوی و فرهنگی میان کشورهای اسلامی کمک کند و وحدت اسلامی را تقویت نماید. همچنین، چارچوبی برای استفاده از زیارت به‌عنوان یک ابزار دیپلماتیک

ارائه شده که در تبیین نقش راهپیمایی اربعین در دیپلماسی زیارت و قدرت نرم ایران بسیار ارزشمند است.

در زمینه گردشگری مذهبی، بُد (۱۴۰۳) در مقاله «مطالعه ادراک شرکت‌کنندگان در ابرویداد اربعین؛ پدیده گردشگری مذهبی جهان امروز» ابعاد تجربه زائران و تأثیرات اجتماعی آن را از منظر گردشگری مذهبی بررسی کرده است. این مطالعه نشان می‌دهد که راهپیمایی اربعین می‌تواند به عنوان یک ابزار قدرت نرم فرهنگی مورد استفاده قرار گیرد.

با وجود مطالعات پراکنده، هنوز تحلیل منسجم و علمی از جایگاه راهپیمایی اربعین به عنوان پدیده‌ای راهبردی در چارچوب قدرت نرم، به ویژه در سطح سیاست‌گذاری امنیت نرم، منتشر نشده است. ادبیات موجود عمدتاً ابزارهای قدرت نرم یا امنیت سخت را بررسی کلی کرده و کمتر به پویایی‌ها، کارکردها و پیامدهای رسانه‌ای و دیپلماسی فرهنگی راهپیمایی اربعین پرداخته است. پژوهش حاضر درصدد است این کمبود را با تمرکز بر نقش اربعین در تقویت مؤلفه‌های نرم ایران در عراق برطرف سازد و چارچوب نظری و مفهومی جدیدی برای تحلیل ظرفیت‌های این رخداد ارائه کند.

۳. مبانی نظری

۳-۱. مفهوم قدرت

در جهان پیچیده روابط بین‌الملل، قدرت همواره مفهومی کلیدی و بحث‌برانگیز بوده است؛ اما قدرت چیست و چگونه می‌توان آن را اعمال کرد؟ جوزف نای،^۱ نظریه پرداز برجسته روابط بین‌الملل، در سال ۲۰۰۲ چارچوبی نوین برای درک قدرت ارائه داد که دیدگاه‌ها را به این مفهوم دگرگون کرد. او قدرت را به سه شکل متمایز تقسیم‌بندی کرده است: قدرت سخت، نیمه سخت و نرم.

قدرت سخت همان تصور سنتی از قدرت است؛ یعنی توانایی وادار کردن دیگران به انجام خواسته‌های خود از طریق تهدید نظامی یا فشار اقتصادی. این نوع قدرت ملموس و مستقیم است؛ مثل زمانی که یک کشور با تحریم‌های اقتصادی یا نمایش قدرت نظامی سعی در تغییر رفتار کشور دیگر دارد.

1. Joseph Nye

در مقابل، قدرت نرم رویکردی ظریف‌تر و پیچیده‌تر دارد. نای (۱۳۸۹) این نوع قدرت را «توانایی کسب نتایج مطلوب از طریق جذب، اقناع و جلب رضایت دیگران» تعریف می‌کند. این قدرت نه از راه زور که از طریق جذابیت فرهنگی، ارزش‌های مشترک و سیاست‌های الهام‌بخش اعمال می‌شود.

قدرت نیمه‌سخت اما ترکیبی هوشمندانه از این دو است؛ نوعی تعادل بین چماق و هویج که در شرایط خاص می‌تواند بسیار مؤثر واقع شود.

آنچه قدرت نرم را جذاب می‌سازد تأکید آن بر جنبه‌های ادراکی و احساسی تأثیرگذاری است. در این پارادایم، مخاطب نه از روی اجبار که با رضایت قلبی و بر اساس باورهای مشترک، به سیاست‌های کشور دیگر گرایش پیدا می‌کند. افتخاری (۱۳۸۹) به‌درستی اشاره می‌کند که این نوع تأثیرگذاری زمانی پایدار است که هم عقل و هم قلب مخاطب را خطاب قرار دهد.

ابزارهای اعمال قدرت نرم متنوع‌اند، از دیپلماسی فرهنگی و تبادلات آموزشی گرفته تا رسانه‌های جمعی و مناسبت‌های مذهبی- فرهنگی. نای (۱۳۸۹) بر اهمیت «تصورسازی مثبت» در عرصه بین‌المللی تأکید دارد. در دنیایی که برندهای ملی با یکدیگر رقابت می‌کنند، کشوری موفق‌تر است که بتواند اعتماد و همکاری پایدار ایجاد کند.

در قلب قدرت نرم، فرهنگ قرار دارد. فرهنگ به‌عنوان مجموعه‌ای از نمادها، باورها و ارزش‌های مشترک، زیربنای تأثیرگذاری نرم محسوب می‌شود. کوئن (۱۳۹۸) نشان می‌دهد که چگونه اشاعه فرهنگی می‌تواند نگرش‌ها و رفتارهای دیگران را دگرگون کند. در این میان، مناسبت‌های مذهبی با بار معنوی عمیقشان بستر مناسبی برای انتقال پیام‌های ارزش‌محور و ایجاد همدلی فرهنگی هستند.

الیاسی (۱۳۸۹) به این نکته اشاره می‌کند که تأثیرگذاری فرهنگی زمانی معنادار است که بتواند به تغییر پایدار هنجارها و عادات اجتماعی بینجامد. این همان نقطه‌ای است که دیپلماسی فرهنگی و رسانه‌ای به ابزارهای استراتژیک در سیاست خارجی تبدیل می‌شوند.

در جهان امروز که ارتباطات و اطلاعات با سرعت نور جریان دارند، قدرت نرم به ابزاری ضروری در سیاست خارجی کشورها تبدیل شده است. سعیدی و مقدم‌فر (۱۳۹۳) به‌درستی اشاره می‌کنند که در بسیاری موارد، جذابیت فرهنگی و ایدئولوژیک می‌تواند تأثیری پایدارتر و عمیق‌تر از زور و اجبار داشته باشد.

با این حال، هوشمندی در به‌کارگیری ترکیبی از قدرت سخت و نرم (قدرت نیمه‌سخت) می‌تواند راهبردی کارآمدتر باشد. آینده متعلق به کشورهایی است که بتوانند این تعادل را به‌درستی برقرار کنند.

شکل ۱. منابع قدرت نرم (گریکس و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۱۵).

چهارچوب تحلیلی نظریه قدرت نرم بر سه منبع اصلی متکی است:

فرهنگ (Culture): ارزش‌ها، هنر و آداب و رسوم که جاذبه فرهنگی ایجاد می‌کنند.

ارزش‌ها و ایدئولوژی (Political Values): اصول و گزاره‌های سیاسی-اخلاقی است که مشروعیت می‌آفریند.

سیاست خارجی جذاب و مشروع (Foreign Policy): اقداماتی است از جنس همکاری، کمک و احترام به هنجارهای بین‌المللی (Nye, 2002).

در این چارچوب، پیاده‌روی اربعین حسینی به‌عنوان یک آیین مذهبی-فرهنگی فراملی، مصداق بارزی از کاربرد قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود. «فرهنگ اربعین» با ارائه نمادهای مقاومت، ایثار و عدالت‌خواهی دارای فرهنگی مؤثری را عرضه می‌کند. ارزش‌ها و گفتمان اربعین بر پایه مبارزه با ظلم و استکبار جهانی استوار است و حس وحدت امت اسلامی را تقویت می‌کند. «سیاست‌های عملیاتی ایران» در تسهیل تردد زائران، ایجاد زیرساخت‌های زیربنایی

و تبلیغات رسانه‌ای مستمر، مشروعیت و جاذبه این حرکت را در مخاطبان داخلی و خارجی افزایش می‌دهد.

با این‌همه، کاربست قدرت نرم در اربعین با چالش‌هایی نیز مواجه است. برداشت مخاطبان از پیام‌ها به فضای رسانه‌ای و نحوه ارائه وابسته است و تحریف یا تضعیف محتوا توسط رسانه‌های معاند می‌تواند بازتاب منفی ایجاد کند (صادقی و عسگرخانی، ۱۳۹۰)؛ بنابراین، طراحی یک نظام هماهنگ اطلاع‌رسانی، آموزش نیروهای فرهنگی و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین ارتباطی برای اشاعه یکپارچه پیام اربعین ضروری است.

در نهایت، پیاده‌روی اربعین با ادغام مؤلفه‌های فرهنگی، ارزشی و دیپلماتیک، الگویی کاربردی از قدرت نرم در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران پدید آورده است (بیکی، ۱۳۸۹). این رخداد نمادی عینی از توان ایران در جلب اعتماد، ترسیم هویت مشترک و ارتقای منزلت بین‌المللی در دوره جهانی شدن روابط است. پژوهش حاضر بر اساس این مبانی نظری به واکاوی دقیق سازوکارها و پیامدهای قدرت نرم ایران در مسیر اربعین پرداخته است.

۴. سطوح قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران

برای درک جامع و نظام‌مند قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران، این پدیده باید در سه سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی بررسی شود. چنین تقسیم‌بندی‌ای امکان می‌دهد تا منابع، ابزارها و کارکردهای قدرت نرم در هر حوزه دقیق‌تر تحلیل و میزان اثربخشی هریک در جهت‌گیری‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی و اقتضائات هر محیط سنجیده شود.

۴-۱. سطح ملی

در سطح ملی، بنیان‌های قدرت نرم ایران بر ارزش‌ها و هویت‌های دینی-انقلابی و نهادهای مدنی و دولتی استوار است. مهم‌ترین مؤلفه‌ها عبارت‌اند از:

- ولایت فقیه: به عنوان محور مشروعیت و وحدت فکری-سیاسی نظام که نقش اساسی در جهت‌دهی به گفتمان انقلاب اسلامی و بسیج اجتماعی دارد (شعبانی سارویی، ۱۳۹۲).
- مشارکت مردمی در مناسبت‌های دینی: مانند راهپیمایی‌های ۲۲ بهمن و مراسم محرم و انتخابات که نشانگر همبستگی ملی و سرمایه اجتماعی قوی است. این عنصر نمادی از پایداری جامعه به آرمان‌های انقلاب و مشروعیت حکمرانی دینی محسوب می‌شود.

- نهادهای فرهنگی-آموزشی: دربردارنده حوزه‌های علمیه، دانشگاه‌های انقلاب، مؤسسات پژوهشی دینی که در طول چهار دهه گذشته شبکه‌ای بی‌سابقه از تولید محتوا و آموزش دینی-علمی ایجاد کرده‌اند. رشد علمی در حوزه‌هایی مانند نانو، بیوتکنولوژی و فناوری فضایی نیز به خلق تصویر «ایران پیشرفته و مبتکر» یاری رسانده است (شعبانی سارویی، ۱۳۹۲).

- توسعه رسانه‌ای داخلی: شامل شبکه‌های تلویزیونی، رادیو، مطبوعات و فضای مجازی که پیام‌های حکومتی و فرهنگی را به اقشار مختلف منتقل می‌کند و از طریق آن بسترهای ادراکی و احساسی مخاطبان در داخل کشور تقویت می‌شود.

این مؤلفه‌ها در کنار یکدیگر به ساخت هویت ملی-دینی کمک کرده‌اند و از رهگذر بازتولید فرهنگی و اجتماعی، زمینه‌ساز تداوم مشروعیت حکومتی و انسجام ملی شده‌اند.

۴-۲. سطح منطقه‌ای

در سطح منطقه‌ای، جمهوری اسلامی ایران از نمادها و گفتمان‌های مشترک اسلامی به‌ویژه شیعی بهره می‌برد تا ضمن بازسازی تمدن اسلامی و ترویج هویت تاریخی-فرهنگی، جایگاهی مؤثر در همسایگی خود بیابد. ابعاد اصلی این سطح عبارت‌اند از:

- **گفتمان مقاومت:** ایران با حمایت از جنبش‌های مقاومت (حزب‌الله لبنان، حشدالشعبی در عراق، انصارالله یمن و...) پیوندی عمیق با مخاطبان منطقه برقرار کرده و خود را طلایه‌دار مبارزه با «استکبار و صهیونیسم» معرفی می‌کند. این پیام توانسته سرمایه نمادینی از مشروعیت سیاسی و مذهبی در میان گروه‌های شیعی و حتی بخشی از اهل سنت فراهم آورد (شعبانی سارویی، ۱۳۹۲).

- **دیپلماسی فرهنگی و عمومی:** از طریق تأسیس مؤسسات فرهنگی (ایران‌هو)، برگزاری همایش‌ها و نمایشگاه‌های بین‌المللی، حمایت از انتشار کتاب‌های ترجمه‌شده به زبان‌های عربی و کردی و تبادل استاد و دانشجو با دانشگاه‌های منطقه، بسترهای نفوذ نرم ایران گسترش می‌یابد.

- **مناسبت‌های مشترک مذهبی:** مانند راهبرد پیاده‌روی اربعین و زیارت مشترک امامزادگان در ایران و عراق به‌عنوان بستر تقویت وحدت اسلامی و همبستگی میان ملت‌های شیعه کاربرد دارند.

- **کمک‌های بشردوستانه:** حمایت‌های هلال‌احمر و امداد رسانی‌های انسان‌دوستانه در بحران‌های منطقه‌ای (سیل، زلزله، کرونا) که چهره‌ای متفاوت از ایران مهربان را در ذهن جوامع منطقه حک می‌کند.

ایران با ترکیب این ابزارها توانسته در منطقه غرب آسیا «الگوی مقاومت فرهنگی-سیاسی» شناخته شود و برخی از متحدان خود را به محیطی برای تقویت دیپلماسی نرم خود تبدیل کند.

۴-۳. سطح بین‌المللی

در سطح بین‌المللی، جمهوری اسلامی ایران با تکیه بر گفتمان معنویت‌گرایی، عدالت‌طلبی و استقلال‌خواهی سعی در ارائه «جبهه سومی» در نظم جهانی کرده که نه تکرار غرب و نه تقلید از شرق است. اجزای اصلی این سطح عبارت است از:

- گفتمان نه شرقی نه غربی: این اصل در منشور سیاست خارجی ایران منعکس است و به‌عنوان رویکردی مستقل در سازمان ملل و مجامع بین‌المللی مطرح می‌شود.

- دیپلماسی رسانه‌ای: شبکه‌های فارسی‌زبان برون‌مرزی مانند پرس‌تی‌وی، العالم، الکوثر و سحر، با تولید برنامه‌های خبری و تحلیلی، تلاش می‌کنند روایت ایران از منازعات منطقه‌ای و موضوعات بین‌المللی را به گوش افکار عمومی جهان برسانند.

- مشارکت در نهادهای بین‌المللی: نمایندگی فعال در گروه‌های غیردولتی سازمان ملل، سازمان همکاری‌های اقتصادی (ایکو)، جنبش عدم تعهد و سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی (یونسکو) برای افزایش نقش آفرینی دیپلماتیک و فرهنگی.

- کمک‌های بشردوستانه فراملی: اعزام تیم‌های پزشکی و امدادی به کشورهای بحران‌زده در آفریقا و آسیا که با پوشش رسانه‌ای موازی، وجهه‌ای انسانی و مهربان از ایران به دنیا معرفی می‌کند.

این کنش‌ها در کنار هم به ایران امکان می‌دهد تا در عرصه جهانی، صدایی مستقل و جذاب ارائه کند و از طریق جذب سرمایه اجتماعی بین‌المللی، فشارهای سیاسی و اقتصادی را کاهش دهد.

۵. پیاده‌روی اربعین؛ بستر سه‌سطحی قدرت نرم

آیین پیاده‌روی اربعین حسینی مثال برجسته‌ای از تجمع منابع قدرت نرم ایران در سه سطح فوق است.

سطح ملی: سازمان‌دهی و حمایت گسترده نهادهای دولتی (وزارت کشور، ناجا، هلال‌احمر) و مشارکت میلیونی مردم ایران، همبستگی داخل کشور را به نمایش می‌گذارد.

سطح منطقه‌ای: پذیرش و همراهی دولت عراق در تسهیل تردد زائران، مشارکت شیعیان عراق و سایر کشورهای اسلامی و برگزاری مراسم مشترک فرهنگی-مذهبی، وحدت اسلامی را تقویت می‌کند.

سطح بین‌المللی: پوشش خبری چندزبانه رسانه‌های ایران و انعکاس چهره صلح‌طلب و معنویت‌گرای ایران در شبکه‌های جهانی، پیام مقاومت، عدالت‌خواهی و همگرایی فرهنگی را به مخاطبان فراملی منتقل می‌سازد.

در نتیجه، پیاده‌روی اربعین نه تنها رویدادی مذهبی بلکه نمادی تمام‌عیار از قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران است که در سه سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی ابعاد و ظرفیت‌های نفوذ فرهنگی و سیاسی کشور را عینیت می‌بخشد (شعبانی سارویی، ۱۳۹۲).

۶. فرصت‌ها و تهدیدهای قدرت نرم ایران در عراق در پرتو راهپیمایی اربعین

۱-۶. فرصت‌ها

جمهوری اسلامی ایران و عراق به‌عنوان دو کشور همسایه دارای پیوندهای عمیق تاریخی، فرهنگی و مذهبی هستند که پس از سقوط رژیم بعث، زمینه‌های جدیدی برای به‌کارگیری قدرت نرم ایران فراهم آورد. راهپیمایی میلیونی اربعین به‌عنوان مهم‌ترین رخداد مذهبی-فرهنگی مشترک، محور اصلی این فرصت‌ها را شکل می‌دهد. در ادامه، مهم‌ترین فرصت‌های نرم ایران در عراق در پرتو این مناسک فراملی مرور می‌شود:

۱-۱-۶. اکثریت شیعه و ظرفیت راهپیمایی اربعین

اکثر جمعیت عراق شیعه است؛ هم‌ریشگی مذهبی و حضور گسترده زائران ایرانی در اربعین بستری بی‌نظیر برای انتقال پیام‌های ارزش‌محور انقلاب اسلامی فراهم می‌کند. این مناسک، علاوه بر تقویت همبستگی درون‌دینی، تصویر مثبت ملموسی از ایران جوان و مؤمن در اذهان عراقی‌ها ایجاد می‌کند.

۲-۱-۶. عتبات عالیات و حوزه علمیة نجف

حرم‌های مطهر امام حسین^(ع) در کربلا و امام علی^(ع) در نجف جایگاهی ممتاز دارند. حمایت ایران از توسعه زیرساخت‌ها، تأمین امنیت و خدمات فرهنگی در این اماکن سهم قابل‌توجهی در ارتقای

وجهه ایران و ترویج آموزه‌های شیعی دارد. حوزه علمیه نجف نیز به‌عنوان قطب آموزش فقهی و کلامی شیعه، فرصت همکاری علمی و فرهنگی با حوزه‌های ایران را فراهم می‌آورد.

۶-۱-۳. روابط فرهنگی و تاریخی با کردها و فارسی‌زبانان

بخش عمده جمعیت کُرد و فارسی‌زبان عراق دارای پیوندهای تاریخی و فرهنگی با ایران هستند. توسعه برنامه‌های تبادل استاد و دانشجو، همایش‌های فرهنگی-هنری و انتشار ترجمه آثار ایرانی به زبان کُردی و عربی زمینه‌های نفوذ نرم ایران در میان این اقوام را تقویت می‌کند.

۶-۱-۴. بازسازی و کمک‌های بشردوستانه پس از سقوط صدام

ایران با ارسال کمک‌های مالی، تخصصی و انسان‌دوستانه پس از ۲۰۰۳، تصویری از خود به‌عنوان کشور دوست و همسایه‌ای مسئولیت‌پذیر ارائه داد. مشارکت در پروژه‌های بازسازی زیرساخت‌ها، بیمارستان‌سازی و آموزش نیروهای محلی موجب افزایش سرمایه اجتماعی و اعتماد متقابل شده است.

۶-۱-۵. همبستگی در برابر بحران‌ها و مهاجرت اجباری

حمایت معنوی و مادی ایران در دوران جنگ تحمیلی و پذیرش پناهجویان عراقی در ایران نقش مهمی در شکل‌گیری امکانی برای تأکید بر اشتراکات فرهنگی و انسانی ایفا کرده است. این همدلی تاریخی ظرفیت مانایی پیام‌های نرم ایران را در عراق افزایش می‌دهد.

۶-۱-۶. حمایت از محور مقاومت

ایران با پشتیبانی از گروه‌های مقاومت در لبنان، عراق و فلسطین، خود را مدافع مظلومان و مخالف سیاست‌های استکباری معرفی کرده است. این نوع حمایت، نه تنها وجهه‌ای سیاسی که مؤلفه‌ای فرهنگی برای ایران ساخته و بر کشش ایدئولوژیک آن میان عراقی‌ها افزوده است.

۶-۱-۷. توسعه روابط دانشگاهی و فرهنگی

ایران و عراق می‌توانند با گسترش برنامه‌های تبادلی دانشگاهی، طرح «هفته فرهنگی ایران در عراق» و انتشار مشترک مجلات علمی، ابعاد نوینی از همکاری فرهنگی ایجاد کنند. این تعاملات به تثبیت جایگاه علمی-فرهنگی ایران کمک می‌کند.

۸-۱-۶. ارزش‌های مقاومت و عدالت‌خواهی

اربعم با پیام‌های مقاومت در برابر ظلم و استکبار، بستری برای نشر گفتمان عدالت‌خواهی و معنویت‌گرایی ایران می‌سازد. این مؤلفه‌ها همخوانی زیادی با انتظار عموم مردم عراق دارد و ابزار مهمی برای ترویج روایت انقلاب اسلامی است.

۹-۱-۶. رسانه‌ها و فضای مجازی

پوشش خبری راهپیمایی اربعم از طریق رسانه‌های فارسی‌زبان منطقه‌ای و صفحات اجتماعی امکان بازتاب گسترده این رخداد را فراهم می‌کند. انتشار تصاویر خدمت‌رسانی موکب‌ها و جلوه‌های همدلی مردم تأثیری ماندگار بر افکار عمومی عراق و فراتر از آن دارد.

۱۰-۱-۶. شبکه موکب‌ها و دیپلماسی مردمی

شبکه موکب‌های ایرانی در مسیر نجف-کربلا به‌عنوان جلوه‌ای از دیپلماسی عمومی عمل می‌کند. ارائه غذا، خدمات درمانی و اسکان رایگان، پل ارتباطی قوی میان دو ملت ایجاد کرده و معرف شایسته‌ای برای حسن‌نیت و سخاوت ایرانیان است.

۱۱-۱-۶. جمع‌بندی

با بهره‌گیری از اشتراکات مذهبی، تداوم کمک‌های انسان‌دوستانه و ساماندهی مؤثر مراسم اربعم، ایران قادر شده است کارکردهای متعددی از قدرت نرم را در عراق فعال کند. این فرصت‌ها نه تنها به تقویت روابط دو کشور کمک می‌کند، بلکه موقعیتی فراهم می‌آورد تا جمهوری اسلامی ایران پیام‌های فرهنگی، مذهبی و سیاسی خود را به‌صورت مؤثر و پایدار در میان افکار عمومی عراق ترویج دهد. مشاهده ثمرات این راهبرد در سطح منطقه، گویای کارایی و اهمیت سیاست نرم ایران در پرتو اربعم است.

۲-۶. تهدیدها

در شرایطی که جمهوری اسلامی ایران با استناد به اشتراکات مذهبی، تاریخی و فرهنگی به‌ویژه در پرتو مراسم راهپیمایی اربعم، در پی گسترش نفوذ نرم خود در عراق است، مجموعه‌ای از موانع داخلی و خارجی بر سر راه آن قرار دارد. این چالش‌ها اگر شناسایی و رفع نشود، می‌تواند اثربخشی ابزارهای قدرت نرم ایران را به‌طور قابل‌توجهی کاهش دهد.

۶-۲-۱. ضعف در رویکرد دیپلماسی عمومی و هویت‌سازی

بر اساس مطالعات کشاورز شکری و همکاران (۱۳۹۲)، فقدان یک استراتژی بلندمدت در دیپلماسی عمومی باعث شده ایران نتواند هویت‌سازی و انگاره‌سازی پایدار در اذهان عراقی‌ها ایجاد کند. اگرچه مناسبت‌هایی مانند اربعین زمینه‌های ارتباطی فراهم می‌آورند، اما بدون تداوم برنامه‌های فرهنگی و آموزشی منسجم، جذابیت این رویدادها موقتی باقی می‌ماند و فرصت‌ها برای عمق‌بخشی به هم‌افزایی هویتی از دست می‌رود.

۶-۲-۲. کم‌کارکردی ابزارهای فرهنگی - هنری

ایران با وجود تولیدات هنری و سینمایی شناخته‌شده، کمتر از قابلیت‌های این حوزه در عراق بهره می‌برد. فیلم، موسیقی و هنرهای تجسمی می‌تواند تصویر مثبت ایران را ماندگار سازد، اما محدودیت در ترجمه و توزیع آثار، کمبود جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های مشترک و ناتوانی در استفاده از رسانه‌های محلی، مانع بهره‌گیری حداکثری از این ابزارها شده است.

۶-۲-۳. بی‌اعتمادی طایفه‌ای و مذهبی

در بافتار پیچیده روابط ایران و عراق، مسئله بی‌اعتمادی تاریخی بخشی از جامعه سنی و حتی طیف‌هایی از شیعیان عراقی به نقش ایران نیازمند واکاوی دقیق‌تری است. این سوءظن تاریخی که ریشه در دهه‌ها رقابت ژئوپلیتیک دارد، علی‌رغم کمک‌های گسترده بشردوستانه ایران پس از سقوط صدام در سال ۲۰۰۳، همچنان به‌عنوان مانعی جدی در برابر گفت‌وگوی فرهنگی مؤثر عمل می‌کند.

۶-۲-۴. امنیتی و ایدئولوژیک شدن فرهنگ ایران

در رسانه‌های عربی و غربی، فرهنگ ایران غالباً از زاویه مداخلات امنیتی - ایدئولوژیک روایت می‌شود. این تصور که ایران در پی گسترش نفوذ حزبی یا نظامی است پیام نرم تهران را تحریف می‌کند و فضای رسانه‌ای عراق را به زیست‌بومی نامطلوب برای برنامه‌های فرهنگی بدل می‌سازد.

۶-۲-۵. احیای ناسیونالیسم عربی و پان‌عربیسم

جریان‌های پان‌عربی و ملی‌گرایی عربی، به‌ویژه حمایت عربستان سعودی از خط‌مشی‌هایی که نفوذ ایران را «زیاده‌خواهی شیعی» می‌داند، بر ذهنیت‌های گروهی تأثیر می‌گذارد. این ایدئولوژی‌ها

تلاش می‌کنند فرهنگ ایران را در تعارض با هویت عربی جا بزنند و مانع گسترش گفتمان مقاومت مشترک شوند.

۶-۲-۶. وهابیت و سلفی‌گری

گسترده‌گی وهابیت و سلفی‌گری در برخی مناطق عراق فعالیت نهادهای آموزشی و تبلیغی ایران را با مقاومت ایدئولوژیک روبه‌رو ساخته است. این جریان‌ها شیعه‌ستیزی و ایران‌هراسی را در شبکه‌های مساجد و دانشگاه‌های فنی-حرفه‌ای نشر می‌دهند و فضای نرم را مسموم می‌کنند.

۶-۲-۷. رقابت با قدرت نرم آمریکا

آمریکا با به‌کارگیری دیپلماسی عمومی، برنامه‌های فرهنگی و رسانه‌های محلی، تلاش می‌کند نفوذ ایران را محدود کند. حضور گسترده و استمرار پوشش تبلیغاتی واشینگتن در عراق موجب می‌شود بسیاری از پروژه‌های نرم ایران تحت‌الشعاع قرار گیرند و مخاطبان هدف از دریافت پیام‌های تهران غافل شوند.

۶-۲-۸. جمع‌بندی و پیشنهادها

برای افزایش کارآمدی قدرت نرم ایران در عراق، ضروری است:

- تدوین استراتژی‌های هویت‌سازی میان‌مدت و بلندمدت؛
- تقویت تولید و نشر مشترک آثار هنری، سینمایی و رسانه‌ای با نهادهای عراقی؛
- اجرای پروژه‌های گفت‌وگوی میان‌مذهبی و اجتماعی برای رفع سوءاعتماد؛
- ارائه روایت‌های فرهنگی ایران به دور از بزک امنیتی؛
- تعامل همزمان با نخبگان عربی به‌ویژه جریان‌های ملی‌گرا.

این اقدامات می‌تواند زمینه‌ساز غلبه بر موانع کنونی و بهره‌برداری از فرصت‌های بی‌نظیر نفوذ نرم ایران در عراق به‌ویژه در سایه مجالس پرشور اربعین شود.

۷. یافته‌های پژوهش و نتیجه‌گیری کلی: کاربست قدرت نرم اربعین در افزایش نفوذ

فرهنگی و سیاسی ایران در عراق

پژوهش حاضر نشان داد که راهپیمایی اربعین حسینی به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین تجمعات مذهبی جهان، فراتر از یک مناسک مذهبی، به ابزاری راهبردی برای اعمال و تقویت قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در عراق تبدیل شده است. این حرکت مردمی با ویژگی‌های منحصر به فرد خود

- مانند حضور میلیونی زائران، نمادگرایی عاشورایی، پیام‌های مقاومت در برابر ظلم و تأکید بر وحدت امت اسلامی- توانسته است ظرفیت‌های قابل‌توجهی در سه سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی ایجاد کند. این پژوهش با بررسی ابعاد مختلف این رویداد، چارچوب جامعی برای بهره‌برداری مستمر و مؤثر از ظرفیت اربعین به‌عنوان یک ابزار هویت‌ساز و دیپلماسی عمومی ارائه می‌دهد.

۷-۱. اربعین؛ نماد سه‌سطحی قدرت نرم ایران

۷-۱-۱. سطح ملی

راهپیمایی اربعین در سطح ملی، به‌عنوان نماد انسجام و هویت ملی-دینی، نقشی کلیدی در تقویت سرمایه اجتماعی و مشروعیت نظام ایفا می‌کند. مشارکت گسترده مردم و نهادهای دولتی و مردمی ایران در خدمات‌رسانی به زائران از طریق موبک‌های ایرانی و فعالیت‌هایی نظیر تأمین امنیت، کمک‌های پزشکی و خدمات رفاهی نشان‌دهنده همگرایی میان ملت و دولت است. این رویداد نه تنها حس همبستگی اجتماعی را در داخل کشور تقویت می‌کند، بلکه مشروعیت نظام را در میان زائران و جامعه داخلی بازتولید می‌نماید.

علاوه بر این، پوشش رسانه‌ای گسترده از خدمات‌رسانی ایرانیان در مسیر نجف تا کربلا تصویری مثبت از اتحاد و غرور ملی ایجاد کرده است. چنین تصویرسازی داخلی، قدرت نرم را از طریق بازتولید سرمایه اجتماعی و تقویت وحدت ملی در بستر دینی و مذهبی ارتقا می‌دهد.

۷-۱-۲. سطح منطقه‌ای

در سطح منطقه‌ای، راهپیمایی اربعین به‌عنوان مهم‌ترین آیین مشترک شیعیان ایران و عراق، نقش برجسته‌ای در تقویت هویت مذهبی و ارزشی میان دو کشور ایفا می‌کند. این مراسم نه تنها پیوندهای دینی و فرهنگی میان دو ملت را مستحکم‌تر می‌کند، بلکه به تقویت گفت‌وگو و مقاومت در برابر جریان‌های افراط‌گرایی و تکفیری کمک می‌کند. حضور گسترده زائران از عراق و سایر کشورهای منطقه چهره‌ای یکپارچه از وحدت و همبستگی شیعیان را به نمایش می‌گذارد که پیام‌های روشنی برای مقابله با تهدیدهای امنیتی و فرهنگی دارد.

دیپلماسی فرهنگی و اجتماعی ایران نیز در این سطح نقشی حیاتی دارد. مراکز فرهنگی ایران در نجف و کربلا با ارائه برنامه‌های آموزشی، سخنرانی‌های مذهبی و دوره‌های زیارتی، ارتباط

نزدیکی با زائران عراقی برقرار کرده‌اند. این نوع دیپلماسی مردمی، برخلاف دیپلماسی رسمی که گاه با موانع سیاسی مواجه است، فضایی دوستانه و متقابل برای انتقال پیام‌های فرهنگی و مذهبی ایران فراهم می‌آورد.

۷-۱-۳. سطح بین‌المللی

راهپیمایی اربعین فرصتی منحصر به فرد برای بازنمایی چهره معنوی و فرهنگی ایران در سطح جهانی فراهم کرده است. شبکه‌های برون‌مرزی صداوسیما با تهیه گزارش‌های چندزبانه و مستند از این مراسم، تصویری متفاوت از ایران ارائه می‌دهند؛ ایرانی که نه تنها نماد اسلامیت است، بلکه پیام‌هایی از عدالت‌خواهی، مقاومت و معنویت را به جهانیان منتقل می‌کند.

علاوه بر این، مراسم اربعین بستری برای تبیین گفتمان «جهت سوم» فراهم کرده است؛ گفتمانی که بر اصل «نه شرقی، نه غربی» استوار است و تلاش می‌کند تا الگویی از نظام بین‌الملل مبتنی بر عدالت، استقلال و مقاومت ارائه دهد. چنین گفتمانی نه تنها مخاطبان مسلمان، بلکه افکار عمومی غربی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد و فرصت گسترش قدرت نرم ایران فراتر از جغرافیای اسلام را رقم می‌زند.

۷-۲. پیشنهادهای راهبردی

راهپیمایی اربعین حسینی، فراتر از یک مناسک مذهبی، به بستری بی‌بدیل برای اعمال و تقویت قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران تبدیل شده است. این مراسم با ویژگی‌های منحصر به فرد خود توانسته در سه سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی تأثیرات گسترده‌ای داشته باشد. یافته‌های پژوهش نشان داد که این رویداد نه تنها موجب تقویت انسجام داخلی و مشروعیت نظام در ایران می‌شود، بلکه به ارتقای روابط دوجانبه ایران و عراق، تقویت هویت مشترک شیعیان و گسترش پیام‌های فرهنگی و مذهبی ایران در سطح جهان کمک می‌کند.

برای بهره‌برداری مؤثرتر از ظرفیت‌های این مراسم، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

۱. تقویت زیرساخت‌های خدمات‌رسانی: ارتقای کیفیت خدمات رفاهی و بهداشتی در مسیر راهپیمایی، می‌تواند به افزایش رضایت زائران و تقویت تصویر مثبت ایران کمک کند.
۲. گسترش فعالیت‌های فرهنگی: توسعه برنامه‌های آموزشی و فرهنگی در مراکز ایران در نجف و کربلا می‌تواند به تعمیق ارتباطات فرهنگی میان زائران و ایران منجر شود.

۳. افزایش پوشش رسانه‌ای بین‌المللی: استفاده گسترده‌تر از رسانه‌های بین‌المللی برای پوشش مراسم اربعین می‌تواند تأثیرات فرهنگی و سیاسی این رویداد را در سطح جهانی افزایش دهد.

۴. تدوین استراتژی‌های دیپلماسی عمومی: طراحی و اجرای برنامه‌های دیپلماسی عمومی مبتنی بر پیام‌های اربعین می‌تواند قدرت نرم ایران را در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی تقویت کند. این پیشنهادها می‌تواند به سیاست‌گذاران فرهنگی و نهادهای دیپلماسی عمومی کمک کند تا از ظرفیت‌های راهپیمایی اربعین برای پیشبرد اهداف منطقه‌ای و جهانی ایران استفاده کنند.

۳-۷. چالش‌ها و ضرورت چاره‌جویی

با وجود این ظرفیت‌ها، چالش‌هایی نیز بر سر راه اجرای مطلوب سیاست نرم مبتنی بر اربعین قرار دارد:

۱. فقدان استراتژی یکپارچه و بلندمدت: بسیاری از اقدامات جاری سفر اربعین مبتنی بر روندهای موردی و امکانات سالانه است؛ غافل از اینکه باید یک طرح ده‌ساله برای نصب زیرساخت‌های فرهنگی، آموزشی و پژوهشی تدوین شود.
 ۲. پراکندگی نهادهای متولی: دستگاه‌های متعددی (وزارت کشور، وزارت فرهنگ و ارشاد، سازمان حج و زیارت، صداوسیما، هلال‌احمر، نیروی انتظامی) هر یک بدون هماهنگی کافی فعالیت می‌کنند. این پراکندگی بهره‌وری منابع و اثربخشی اقدامات نرم را کاهش می‌دهد.
 ۳. ضعف در بهره‌برداری رسانه‌های نوین: شبکه‌های اجتماعی، وبسایت‌ها و اپلیکیشن‌های اختصاصی مراسم هنوز غیرفعال یا کم‌تولید هستند؛ در حالی که تولید محتواهای تصویری و تعاملی می‌تواند مخاطبان جوان عراقی و فرامنطقه‌ای را جذب کند.
 ۴. انحصار پیام دینی در قالب شیعی: تبدیل پیام اربعین صرفاً به یک آیین شیعی، مخاطبان اهل سنت و دیگر مذاهب را از حضور فعال بازمی‌دارد؛ غافل از آنکه پیام انسان‌دوستانه عاشورا می‌تواند زمینه‌ساز گفت‌وگوی میان‌دینی شود.
 ۵. محدودیت تحقیقات علمی و دانشگاهی: فقدان مطالعات بینارشته‌ای و پژوهش‌های میدانی عمیق در حوزه اربعین سیاست‌گذاران را از درک دقیق سازوکارهای نفوذ نرم بازمی‌دارد.
- بدیهی است بدون رفع این موانع، دستاوردهای فعلی نمی‌تواند پایدار باشد و زمینه‌ای برای گسترش دائمی قدرت نرم ایران در عراق و فراتر از آن فراهم نخواهد شد.

۷-۴. فرصت‌های راهبردی و عملیاتی

برای تبدیل اربعین به ستون فقرات قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در عراق، موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

تدوین سند راهبردی یکپارچه اربعین

- مأموریت و چشم‌انداز: تعریف مأموریت رسمی اربعین در سیاست خارجی (ایجاد همبستگی، ترویج گفت‌وگو، عدالت، مقابله با افراط‌گرایی) و چشم‌اندازی ۱۰-۲۰ ساله.
- ساختار هماهنگ‌کننده: تشکیل «شورای راهبردی اربعین» متشکل از نمایندگان دستگاه‌های فرهنگی، امنیتی، دیپلماتیک و دانشگاهی.

بسط دیپلماسی مردمی و میان‌فرهنگی

- تأسیس «خانه‌های فرهنگ اربعین» در نجف، کربلا و شهرهای شیعه‌نشین برای استمرار ارتباط فرهنگی در طول سال.
- ایجاد کارگروه‌های مشترک با نهادهای عراقی به منظور تولید محتوای دوزبانه (فارسی-عربی) در حوزه تاریخ عاشورا و فرهنگ مقاومت.

گسترش پژوهش و آموزش تخصصی

- راه‌اندازی «مرکز مطالعات اربعین و مقاومت» در دانشگاه‌های تهران و کربلا با ارائه دوره‌های دکتری و کارشناسی ارشد.
- برگزاری سمینار و کنگره بین‌المللی سالانه با موضوع «اربعین در گفت‌وگو دیپلماسی عمومی» و انتشار جلد‌های تخصصی.

ارتقای رسانه‌ها و فضای مجازی

- تأسیس «شبکه بین‌المللی اربعین» با برنامه‌های مستند، گفت‌وگو، انیمیشن و پادکست به پنج زبان اصلی (عربی، انگلیسی، اردو، اسپانیایی، فرانسوی).
- راه‌اندازی اپلیکیشن موبایلی جامع برای پیگیری اخبار، مسیرها، موب‌ها، نقشه‌های تعاملی و ارسال گزارش‌های زنده زائران.

تقویت همکاری اقتصادی زیارتی

- ایجاد «اتاق بازرگانی اربعین‌محور» برای ساماندهی خدمات حمل‌ونقل، اسکان، تأمین کالاهای فرهنگی و سوغات.

- سرمایه‌گذاری مشترک در زیرساخت‌های بین‌راهی (کلینیک‌های سیار، ایستگاه‌های امدادی و فرهنگی، بانک‌های خون سیار) با مشارکت بخش خصوصی دو کشور.
 - پروژه‌های گفت‌وگوی میان‌دینی و بین‌فرهنگی
 - دعوت از علمای اهل سنت، مسیحیان آشوری و دیگر اقلیت‌ها برای شرکت رسمی در مراسم و پوشش رسانه‌ای حضور آنان.
 - انتشار کتاب و مجموعه مستند مشترک با عنوان «اربعین، پیام جهانی» به چند زبان برای تأکید بر ویژگی انسان‌دوستانه و عدالت‌خواهانه.
 - مدیریت هوشمند امنیت فرهنگی
 - ایجاد «مرکز راهبردی امنیت فرهنگی اربعین» برای شناسایی زود هنگام تهدیدات نرم (شایعه‌سازی، تحریفات رسانه‌ای) و پاسخگویی سریع.
 - آموزش سربازان فرهنگی (راهبان دیجیتال) از میان جوانان دو کشور برای فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و انتشار روایت‌های درست از مراسم.
 - سامانه رصد و ارزیابی مستمر
 - بانک اطلاعاتی «زائرین اربعین» شامل پروفایل فرهنگی، رسانه‌ای و نیازهای اطلاعاتی آنها.
 - شاخص‌های کلیدی عملکرد (KPI) برای هر یک از مؤلفه‌های قدرت نرم (همبستگی، تصویر رسانه‌ای، مشارکت مردمی) و گزارش‌گیری فصلی.
- با نهاده‌کردن این ساختارها و برنامه‌ها، پیاده‌روی اربعین می‌تواند به ستون فقرات دائمی قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در عراق بدل شود. این رویداد عظیم نه تنها ارتقادهنده ارتباطات فرهنگی و مذهبی است، بلکه با ایجاد شبکه‌های گسترده مردمی و دیپلماتیک، تصویر ایران را در عراق و فراتر از آن به‌عنوان الگویی از وحدت، عدالت و معنویت تثبیت می‌کند. نتیجه نهایی تقویت امنیت نرم و تضعیف ایدئولوژی‌های افراطی خواهد بود و مسیر پیشرفت دیپلماسی عمومی ایران در منطقه را هموار خواهد ساخت.

منابع

- افتخاری، اصغر. (۱۳۸۹). قدرت نرم و سرمایه اجتماعی. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- بد، مهدیه. (۱۳۹۷). «فهم تجربه زیسته زائران در پیاده‌روی اربعین سال ۱۳۹۵ (بسترها و زمینه‌های شکل‌گیری آبرویداد اربعین)»؛ باغ نظر، ۱۵ (۶۸)، ۳۹-۴۸. <https://doi.org/10.22034/bagh.2019.81656>
- بد، مهدیه. (۱۴۰۳). «مطالعه ادراک شرکت‌کنندگان در ابرویداد اربعین پدیده گردشگری مذهبی جهان امروز»؛ گردشگری فرهنگ، ۵ (۱۷)، ۱۶-۲۵. <https://doi.org/10.22034/toc.2024.402094.1125>
- بیکی، مهدی. (۱۳۸۹). قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی لبنان). تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- پورامینی، محمدحسین. (۱۴۰۱). «دیپلماسی زیارت و نقش آن در تقویت همبستگی و همگرایی جهان اسلام»؛ فرهنگ زیارت، ۱۳ (۵۳)، ۱۲۳-۱۴۶. https://farhangziarat.hzrc.ac.ir/article_213877.html
- تقی‌زاده اقدم، افشین. (۱۴۰۰). نقش راهپیمایی اربعین در عراق بر امنیت نظامی جمهوری اسلامی ایران. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، به راهنمایی محمد اکرمی‌نیا، دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران.
- حسینی، سیدمحمد؛ مبینی، عبدالله. (۱۳۹۲). «تأثیرات منطقه‌ای و بین‌المللی قدرت نرم انقلاب اسلامی»؛ تحقیقات فرهنگی ایران، ۶ (۲۲)، ۲۳-۶۵. <https://sid.ir/paper/136952/fa>
- رفیع، حسین؛ نیک‌روش، ملیحه. (۱۳۹۲). «دیپلماسی عمومی و قدرت نرم با تأکید بر قدرت نرم ایران در عراق»؛ مطالعات دیپلماسی عمومی، ۶ (۲۲)، ۹۹-۱۳۳. https://journals.iau.ir/article_511326.html
- سعیدی، روح‌الامین؛ مقدم‌فر، حمیدرضا. (۱۳۹۳). «منابع قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران». مطالعات قدرت نرم، ۴ (۱۱)، ۱۰۷-۱۲۶. https://www.spba.ir/article_41399.html
- شعبانی سارویی، رمضان. (۱۳۹۲). «قدرت نرم و هویت فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران»؛ مطالعات قدرت نرم، ۳ (۹)، ۷۹-۹۸. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23225580.1392.3.9.4.2>
- صادقی، سید سعید؛ عسگرخانی، ابومحمد. (۱۳۹۰). «بررسی عملکرد قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در عراق جدید»؛ سیاست خارجی، ۲۵ (۴)، ۹۲۷-۹۵۰. http://fp.ipisjournals.ir/article_9433.html
- قنبرلو، عبدالله. (۱۳۹۰). «الگوهای قدرت نرم در خاورمیانه»؛ مطالعات قدرت نرم، ۱ (۱)، ۷-۳۶. <https://sid.ir/paper/221969/fa>
- کشاوری شکری، عباس؛ بیات، محسن؛ بخشنده، خاطره. (۱۳۹۲). «دیپلماسی فرهنگی ایران در خاورمیانه؛ تحول ارتباطات و لزوم کاربرد ابزارهای نوین». مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۱۴ (۲۳)، ۷-۲۹. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20088760.1392.14.23.1.0>
- کوئن، بروس. (۱۳۹۸). مبانی جامعه‌شناسی. ترجمه غلامعباس توسلی و رضا فاضل، تهران: سمت.

- گریکس، جانانان؛ برانگن، پل مایکل؛ لی، دانا. (۱۴۰۱). ورود به عرصه جهانی: کشورهای بالنده، راهبردهای قدرت نرم و ابروید/دهای ورزشی. ترجمه احسان امینی باغبادرانی و محمدامین قاسمی پیربلوطی، با مقدمه حسام‌الدین آشنا، تهران: دانشگاه امام صادق^(ع).
- نای، جوزف اس. (۱۳۸۹). قدرت نرم. ترجمه محسن روحانی و مهدی ذوالفقاری، با مقدمه اصغر افتخاری، تهران: دانشگاه امام صادق^(ع).
- همایون، محمدهادی؛ بد، مهدیه. (۱۳۹۵). «تبیین ابعاد سفر معنوی اربعین ابرویداد گردشگری مذهبی»؛ مسجد و مهلویت، ۲، ۴۷-۶۴. <http://noo.rs/HgO5d>
- الیاسی، محمدحسین. (۱۳۸۹). ماهیت و عناصر قدرت نرم، در قدرت و جنگ نرم/از نظریه تا عمل، تهران: نشر ساقی، چاپ اول.

References

- Beiki, M. (2010). *The Islamic Republic of Iran's soft power: A case study of Lebanon*. Tehran: Imam Sadiq University. [In Persian].
- Bod, M. (2019). Understanding the Lived Experience of Pilgrims of Arba'een Walk in 2016 (The Contexts of the Arba'een Mega Event Formation). *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 15(68), 39-48. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/bagh.2019.81656>
- Bod, M. (2024). A Study on the Perception of Participants in the Arbaeen Mega Event: A Phenomenon of Religious Tourism in Today's World. *Tourism of Culture*, 5(17), 16-25. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/toc.2024.402094.1125>
- Bruce, K. (2019). *Introduction to Sociology*. Translated by Tavassoli, Gh. A. & Fazel, R., Tehran: Samt. [In Persian].
- Eftekhari, A. & colleagues. (2010). *Soft power & Social Capital*. Tehran: Imam Sadiq University. [In Persian].
- Elyasi, M. H. (2010). *The nature and components of soft power*. In *Power and Soft Warfare: From Theory to Practice* (1st ed.). Tehran: Saghi Publishing. [In Persian].
- Ghanbarlou, A. (2011). "Soft power model in the Middle East". *Soft Power Studies*, 1(1), 7-36. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/221969/en>
- Grix, J.; Brannagan, P. M. & Lee, D. (2022). Entering the Global Arena : Emerging States, Soft Power Strategies and Sports Mega-Events. Translated by Amini, E. & Ghasemi, M. A., Tehran: Imam Sadiq University. [In Persian].
- Homayoun, M. H., & Bod, M. (2016). "Explaining the dimensions of the Arbaeen spiritual journey as a mega religious tourism event". *Mosque and Mahdism*, 2, 47-64. [In Persian]. <http://noo.rs/HgO5d>
- Hosseyni, S. M. & Mobini, A. (2013). "Regional and international impacts of soft power of the Islamic Revolution". *Iranian journal of cultural research*, 6(2 (22)), 23-65. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/136952/en>

- Keshavarz shokri, A.; Bayat, M. & Bakhshandeh, K. (2013). "Cultural diplomacy in the Middle East: Community evolution and the need to use new tools". *Journal of Culture-Communication Studies*, 14(23), 7-29. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20088760.1392.14.23.1.0>
- Nye, J. S. (2010). *Soft power*. Translated by Rouhani, M. & Zolfaghari, M., Tehran: Imam Sadiq University. [In Persian].
- Nye, J. S. (2002). *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone*. New York: Oxford University Press. <http://www.oup.com/uk/catalogue/?ci=9780195161106>
- Nye, J. S. (2004). *The Benefits of Soft Power*. Boston: Harvard Business School Working Knowledge.
- Pouramini, M. H. (2022). Pilgrimage diplomacy and its role in strengthening solidarity and convergence in the Islamic world". *Farhang-e Ziyarat (Culture of Pilgrimage)*, 13(53), 123-146. [In Persian]. https://farhangziyarat.hzrc.ac.ir/article_213877.html
- Rafie, H., & Nikraves, M. (2013). "Public diplomacy and soft power with an emphasis on Iran's soft power in Iraq". *Journal of Public Diplomacy Studies*, 6(22), 99-133. [In Persian]. https://journals.iau.ir/article_511326.html
- Sadeghi, S. S. & Asgarkhani, A. M. (2011). "An analysis of the performance of the Islamic Republic of Iran's soft power in post-Saddam Iraq". *Foreign Policy Quarterly*, 25(4), 927-950. [In Persian]. http://fp.ipisjournals.ir/article_9433.html
- Saeedi, R. A. & Moghaddamfar, H. R. (2014). "Sources of the Islamic Republic of Iran's soft power". *Journal of Soft Power Studies*, 4(11), 107-126. [In Persian]. https://www.spba.ir/article_41399.html
- Shabani sarouei, R. (2013). "Soft power and cultural identity in the Islamic Republic of Iran". *Journal of Soft Power Studies*, 3(9), 79-98. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23225580.1392.3.9.4.2>
- Taghizadeh aghdam, A. (2021). *The role of Arbāeen march in Iraq on the military security of the Islamic Republic of Iran*. Master's thesis, under the supervision of Akraminia, M., University of Command and Staff, Army of the Islamic Republic of Iran. [In Persian].